

Ланцуг гулення, *ц е п ь г у л е н и я* – паслядоўнасць складападобных элементаў, якія вымаўляе дзіця ў перыяд гулення, характарызуецца вялікай колькасцю элементаў, якія паўтараюцца, дыфузнасцю гукаў, выразнасцю іх фанетычных характарыстык.

Лекікалізацыя, *л е к с и к о л и з а ц и я* – працэс пераўтварэння некаторага элемента або элементаў у новы ўстойлівы элемент мовы, які функцыянуе ў якасці эквівалента асобнага слова.

Лепет, *л е п е т* – 1. У шырокім разуменні: вакалізацыя, характэрная для дзіцяці ў першы год-паўтара яго жыцця – да з’яўлення першых слоў; 2. У вузкім разуменні: адна з разнавіднасцей вакалізацый, што ў 7-8,5 месяцаў змяняе *гуленне* і *гуканне* і ўяўляе сабой складападобныя ланцугі кансанантных і вакалічных элементаў, якія ідуць адзін за адным. У 8,5-9,5 месяцаў з’яўляецца мадуляваны **Л.** – склады вымаўляюцца з рознастайнымі інтанацыямі.

Ба-ба, да,да, та, та, та.

У 8,5-9,5 месяцаў з’яўляецца мадуляваны лепет – склады вымаўляюцца з рознастайнымі інтанацыямі.

Лепетны ланцуг, *л е п е т н а я ц е п ь* – паслядоўнасць складападобных элементаў, што вымаўляюцца дзіцем у перыяд лепета, характарызуецца вялікай колькасцю аднолькавых элементаў, не раздзеленых паўзай. Колькасць гукаў, якія сустракаюцца ў лепетных ланцугах, значна перавышае колькасць фанем роднай мовы.

Лангіцюдны метада даследавання маўлення, *л о н г и т ю д н ы й м е т о д* абследавання рэчы – метада, пры якім паслядоўна фіксуецца маўленне дзіцяці на працягу дастаткова доўгага часу (з дапамогай дзённікавых запісаў, магнітафонаў, відэамагнітафонаў).

Найбольш вядомыя айчыныя лангіюдныя даследаванні дзіцячага маўлення: Гвоздев А.Н. *От первых слов до первого класса: Дневник научных наблюдений.* – Саратов, 1981; Менчинская Н.А. *Психическое развитие ребенка от рождения до 10 лет: Дневник развития дочери.* – М., 1996; Салахова А.Д. *Развитие звуковой стороны речи ребенка: Дневник матери.* – М., 1973; *Детская речь. Тексты. Дневники, наблюдения / Сост. С.Н.Цейтлин.* – СПб., 1993.

Мадыфікацыя слова, м о д и ф и к а ц и я с л о в а – пераўтварэнне, якому падвяргаецца слова ў нарматыўнай мове. **М.** гукавая падраздзяляецца на выпадковую (нематываваную)

і матываваную (“дзіцячая этымалогія”) *Самкі замест санкі: Их трэба зваць самкі. Яны ж самі едуць па снезе з гары.*

М. граматычная (марфалагічная): змяненне рода, тыпу скланення назоўніка і да т.п.

Пыль (муж.р.): Пыль такой везде!

М. семантычная – змяненне лексічнага значэння слова.

Мадэль моўная, м о д е л ь я з ы к о в а я – схема, якая служыць стандартам для *дэрывацыі* моўных адзінак.

Маналог, м о н о л о г – разгорнутае выказванне адной асобы. Істотнай характарыстыкай **М.** з’яўляецца выразнасць кампазіцыі, лагічная паслядоўнасць выкладання думак, адвольнасць выбару адэкватных моўных сродкаў для іх выражэння.

Марфема, м о р ф е м а – значная частка слова (корань, прыстаўка, суфікс, канчатак і інш.).

Матываваны, м о т и в и р о в а н н ы й – такі, у якім азначаемае суаднесена з тым, што азначае; **М.** слова – слова, якое мае *ўнутраную форму*.

Маўленне, р е ч ь – паслядоўнасць знакаў мовы, пабудаваная па яе законах і з яе матэрыялу і ў адпаведнасці з патрабаваннямі выражанага канкрэтнага зместу (думак, пачуццяў, настрою, стану волі, жаданняў і г.д.).

Маўленчая дзейнасць, р е ч е в а я д е я т е л ь н о с т ь – дзейнасць чалавека, якая забяспечвае ажыццяўленне камунікацыі на натуральнай мове. Асноўныя кампаненты **М. д.**: гаварэнне і слуханне (пар. *мова*).

Маўленчая (моўная) здольнасць (=моўная кампетэнцыя), р е ч е в а я (я з ы к о в а я) с п о с о б н о с т ь (=языковая компетенцыя) – функцыянальная сістэма якая фарміруецца ў псіхіцы носьбіта мовы ў працэсе антагенетычнага развіцця. Кампаненты **М.з.**: фанетычны, лексічны, марфалагічны, сінтаксічны, слоўтваральны, тэкставы.

Метатэзіс, м е т а т е з и с – перастаноўка гукаў або складоў ў словах. Механізм **М.** не зусім ясны. Адно і тое ж дзіця можа ў адзін і той жа дзень вымавіць слова і правільна, і з перастаноўкай гукаў або складоў.

ГОФЛІ – гольфы, ЧЫПЯХА – чарапаха, БЕНДЗЯК – бядняк, САРАМУТКА – мясарубка, ЧАВРАК – чарвяк, САБАКА Ў ДУБЦЫ – сабака ў будцы, СВАБДЯ –свадьба, ТАПИШОК – петушок.

Мінімальная пара, м и н и м а л ь н а я п а р а – два словы або дзве марфемы, якія адрозніваюцца толькі адной фанемай. *Мак – рак, лак – лук, рыс – рысь.*

Увага! Словы тыпу *кот – кіт, воз – вёз* не з’яўляюцца мінімальнымі парамі, паколькі адрозніваюцца дзвюма фанемамі: твёрдымі і мяккімі зычнымі і галоснымі.

Мова, м и н и м а л ь н а я п а р а – сістэма матэрыяльных адзінак, якія служаць зносінам людзей і адлюстроўваюцца ў свядомасці калектыву ў абстракцыі ад канкрэтных думак, пачуццяў, жаданняў (пар. *маўленне*).

Нарашчэнне асновы, н а р а щ и в а н и е о с н о в ы – гук або комплекс гукаў якія дадаюцца да асновы пры формаўтварэнні.

Нарматыўная мова, н о р м а т и в н ы й я з ы к – мова, якой карыстаюцца дарослыя носьбіты літаратурнай мовы.

Норма моўная, норма языковая – сукупнасць традыцыйных, ухваленых грамадствам, рэалізацый моўнай сістэмы (пар. *сістэма моўная*).

“**Памылковая этымалогія**”, “**ложная этымалогія**” – факт устанаўлення носьбітам мовы паходжаньня роднасных адносін паміж словамі, якія не адпавядаюць іх рэальным адносінам.

Пасіўны слоўнік, пассивный словарь – словы, якія чалавек разумее, але не ўжывае ў сваім маўленьні (пар. *актыўны слоўнік*).

Парафразія вербальная, парафразия вербальная – замена аднаго слова іншым пры прадуцыраванні маўленьня.

Парафразія літэральная, парафразия литеральная – замена данаго гука іншым ў складзе слова пры прадуцыраванні маўленьня.

Паранімія дзіцячая, паронимия детская – змяшэнне дзіцем гукавых абалонак двух блізкагучальных слоў, што звязана з асаблівасцямі яго вербальнай памяці.

Маленькі Жэня Г. называў кадушку подушкой; трохгадовая Іра блытала травинку і тропинку, Дзіма С. – комариков с фонариками.

Паранімы, паронимы – словы, якія маюць частковае гукавое падабенства пры семантычным адрозненні. П. аднакарэнныя (*калонія – калона, кожа, кожура*) і рознакарэнныя (*эскалатар – экскаватар, фарш – фарс*).

Пашырэнне значэння слова, расширение значения слова – пашырэнне кола дэнататаў, да якіх адносіцца даны гукакомплекс як наступства неасвоенасці якісьці яго кампанентаў (пар. *звужэнне значэння слова*).

Суп як любая першая страва : *Што сёння на суп?* (9 г.)

Рукаў – частка адзення, якая пакрывае любую канечнасть (не толькі руку):

У меня штаны упали. Один рукав упал, а другой не упал (3 г.).

Птенец как детеныш любого живого существа: У этого жука скоро будут птенцы. (4 г.)

Параджэнне маўлення, п о р о ж д е н и е р е ч и – кампанент маўленчай дзейнасці, які забяспечвае стварэнне маўленчай прадукцыі. Гаварэнне – параджэнне вуснага маўлення. Пісьмо – параджэнне пісьмовага маўлення.

Прадуцыраванне маўлення, п р о ц и р о в а н и е р е ч и – адна з састаўляючых маўленчай дзейнасці (пар. *успрыманне маўлення*).

Прасадычная сістэма мовы, п р о с о д и ч е с к а я с и с т е м а я з ы к а – інтанацыя ў сукупнасці з націскам.

Праатазнак, п р о т о з н а к – знак, які ўжываецца дзіцем у перыяд даслоўнай камунікацыі (жэст, вакалізацыя, міміка).

Праатамова, п р о т о я з ы к – сістэма *праатазнакаў*, якія ўжываюцца дзіцем ў перыяд даслоўнай камунікацыі.

Праатаслова (=вакабула), п р о т о с л о в о (=вокабула) – слова, прыдумане самім дзіцем. Можа быць радыкальным пераўтварэннем нарматыўных слоў. Мае пастаянную гукавую абалонку ў спалучэнні з пастаянным сэнсам.

Андруша К. (0.11) на працягу 3 мес. выкарыстоўваў гукаспалучэнне КЫХ у значэнні адчыні, выключы святло, здымі кофтакчу.

Падобныя гукакомплексы ў маўленчай дзейнасці дзіцяці прынята разглядаць у плане пераходнага этапу ад лепета да славеснага маўлення.

Прэсупазіцыя, п р е с у п п о з и ц и я – зыходная інфармацыя, вядомая ўдзельнікам камунікацыі, якая дае магчымасць параджаць выказванні і тэксты.

Прэфікс, п р е ф и к с – тое ж, што прыстаўка.

Псіхалінгвістыка, п с и х о л и н г в и с т и к а – тэорыя маўленчай дзейнасці. **Раздзел лінгвістыкі** ?, які вывучае мову з пункту гледжання механізмаў, што забяспечваюць параджэнне і ўспрыманне маўлення.

Лічыцца, што псіхалінгвістыка як навука зародзілася ў 1954 г. (гл. брашуру Лаврентьевой)

Рэгулярнасць, р е г у л я р н о с т ь – характарыстыка моўнай адзінкі, пры якой кожнае яе з’яўленне можа быць прадказана.

Рэлятыўныя словы, р е л я т и в н ы е с л о в а – словы, рэальны змест якіх змяняецца ў залежнасці ад змянення кропкі адліку, напрыклад, тэрміны раства.

Рэхалалія, э х о л а л и я – неўсвядомленая імітацыя розных гукаў (пар. *аўтарэхалаія*). Ажыццяўляецца дзіцем ў дамаўленчы перыяд.

Сегментацыя, с е г м е н т а ц и я – дзяленне, якое ажыццяўляецца індывідам у працэсе маўленчай дзейнасці або моўнага аналізу лінейных моўных адзінак на часткі (сегменты). Памылковая С. – С., якая не адпавядае рэальнаму члянэнню моўных адзінак.

Сістэма моўная, с и с т е м а я з ы к о в а я - 1. Іерархічна ўпарадкаваная сукупнасць моўных адзінак; 2. У процілегласць норме – глыбінны ўзровень моўнага механізма, які вызначае патэнцыяльныя магчымасці ўтварэння і функцыянавання моўных адзінак.

Словатворчасць, с л о в о т в о р ч е с т в о – канструяванне новага слова дзіцем у працэсе маўленчай дзейнасці. Пар. з *мадыфікацыяй* слова нарматыўнай мовы.

Словы гукапераймальныя (анаматапеі), с л о в а з в у к о п о д р а ж а т е л ь н ы е (ономатопеи) – абазначэнне прадмета або жывой істоты праз гукакомплекс. Адрозніваюцца прастатой гукавога вобліку, даступнасцю для

артыкуляцыі ў малодшым узросце, матываванасцю гукавой формы, якая мае зразумелы для дзіцяці “гукаадлюстравальны” характар.

Спантаннае маўленне, спотанная речь – непадрыхтаванае маўленне, маўленне ў натуральных умовах.

Субстытуцыя гукаў, субстытуцыя звуков – замена аднаго гуча іншым на ранніх стадыях авалодання мовай як следства недасканаласці артыкулятарных навыкаў або недаразвіцця фанематычнага слыху; С. рэгулярная і С. нерэгулярная.

Суплетывізм словаўтваральны, суплетывізм словообразовательный – адсутнасць фармальнай вывадзімасці адной асновы з іншай пры наяўнасці тыповай семантычнай вывадзімасці (напрыклад, “конь” – “жарабя”).

Суплетывізм формаўтваральны, суплетывізм формообразовательный - утварэнне формаў аднаго слова ад розных асноў. С. поўны і С. частковы.

Суфіксацыя, суфіксацыя – спосаб утварэння слова, пры якім да асновы слова дадаецца суфікс.

Лампёнок – дзеньчы лампы: Ты будеш лампа, а я твой лампёнок. Ты - лампиха, а я твой лампёнок (4,7)

Садніца – тая, хто наведвае дзіцячы сад: --Ты школьніца? Ты ходзішь у школу? – Не, я садніца. Я хаджу ў сад.

Сэнс, с м ы с л – пазамоўная інфармацыя, якая перадаецца з дапамогай мовы або іншымі спосабамі.

Транспазіцыя, транспазіцыя – станоўчы перанос уменняў і навыкаў маўлення на роднай мове ў маўленне на другой мове (пар. *інтэрферэнцыя*).

Тэкст, т е к с т – паслядоўнасць моўных адзінак, якія перадаюць цэласную і закончаную інфармацыю. Асноўныя ўласцівасці **Т.**: звязнасць і цэльнасць.

Узуальны, у з у а л ь н ы й – той, што маецца ў агульным ужыванні, процілегласць - *аказіанальны*.

Уніфікацыя, у н и ф и к а ц и я – устараненне адрозненняў, якія маюцца, у змяненні слоў. **У.** тыпаў скланення назоўнікаў.

Унутранае маўленне, в н у т р е н н я я р е ч ь – кампанент маўленчага дзеяння, які заключаецца ў семантыка-граматычным структураванні будучага выказвання (пар. *вонкавае маўленне*).

Упадабленне – гл. *асіміляцыя*

Узроўні мовы, у р о в н и я з ы к а – моўныя падсістэмы, якія характарызуюцца структурнай і функцыянальнай аднароднасцю адзінак і правіл іх выкарыстання (фанемны **У.**, марфемны **У.**, лексічны **У.** і г.д.). Адзінкі больш высокіх узроўняў фарміруюцца з адзінак больш нізкіх **У.**

Фанема, ф о н е м а – самая кароткая, недзялімая лінейная адзінка гукавога ладу мовы, якая характарызуецца (у адрозненне ад гуча мовы) толькі прыкметамі, што адрозніваюць яе ад іншых фанем.

Фанематычны аналіз, ф о н е м а т и ч е с к и й а н а л и з – аналіз гукавога складу слова або склада, ажыццяўляецца дзіцем пасля спецыяльнага навучання.

Фанематычны слых, ф о н е м а т и ч е с к и й с л у х – кампанент маўленчай здольнасці, які дазваляе ажыццяўляць члянненне моўнага патоку і атаясамліваць гукі мовы, распазнаваць гучальнае маўленне.

Фанетычнае (анцэнтнае) слова, ф о н е т и ч е с к о е (а к ц е н т н о е) с л о в о – аб'яднанне адным націскам знамянальнага і службовага слова (да сябра, пад ложкам).

Не ведаю, па горадзе, ці ведаешь, да сябра, ад сястры.

Флексія, ф л е к с и я – тое ж, што канчатак.

Элізія складовая, э л и з и я с л о г о в а я – характэрнае для ранніх этапаў засваення мовы скарачэнне складовай структуры многаскладовага слова. Механізм **Э.с.** вывучаны мала. Скарачэнне звычайна адбываецца за кошт пропуску ненацісканога, рэдуцыраванага, склада.

МЯ – мячык, ДЗІ – ідзі, ДЕВА – дэвочка, КОСІ – котачка, ДАНЯЙ – даганяй, ГАЗІН – магазін.

Ёсць, аднак, выключэнні. Так, слова малако амаль усе дзеці скарачаюць да МАКО.?Часам склад выпадае не поўнасю: дзіця не вымаўляе галоснага, але захоўвае зычны (ПФЕЛЬ – партфель).

РЕПОЗИТОРИЙ ВГПУ